

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ГАРМОНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО ПЕРІОДУ

Досліджуються фінансові сектори дії механізму реалізації економічних інтересів перехідного періоду. Проаналізовано основні фінансові форми та методи узгодження економічних інтересів. Охарактеризовано фінансові напрями розширення простору руху інтересів у перехідній економіці.

Ключові слова: економічні інтереси, фінансова сфера, реалізація інтересів, стимули, зацікавленість, потреби, узгодження інтересів.

Постановка проблеми. На зламі століть завершилося глобальне економічне суперництво між двома типами економічних систем. Ринковий механізм довів свою економічну перевагу завдяки соціальній спрямованості (головна постать в економіці - людина, споживач), демократичній формі дії господарського механізму (свобода прийняття економічних рішень) і моральному дусі вільного підприємництва.

Теорія та практика ринкової економіки незаперечно продемонстрували хибність постулатів про фатальну загибель системи вільного підприємництва, про ідеальність соціально-економічних намірів людини, про справедливість одержавлення всіх елементів економічної системи.

Як у часі, так і в просторі світове економічне життя довело аксіому про те, що в центр своєї поведінки людина розташовує, насамперед, власний економічний інтерес. Ефективне зерно ринкового механізму тому й дає найвищий економічний результат, бо особистий економічний інтерес може реалізуватись тільки внаслідок реалізації його носієм економічних інтересів інших господарських суб'єктів.

Усе це виступило як соціально-економічні умови трансформації постсоціалістичних економік, пошуку нових економічних форм дії ринкового механізму, використання вдалого зарубіжного досвіду. Наприкінці 80-х – та на початку 90-х років розпочинаються економічні реформи в більшості країн соціалістичної системи.

Викладення основного матеріалу.

Економічні реформи, виступаючи економічною формою загальної демократизації суспільного життя, виявилися каталізатором значних політичних змін. Тому перед пострадянськими та постюгославськими країнами стояло завдання не тільки здійснення економічних реформ, але і формування власної національної економічної системи.

Трансформація економічної системи України, як і інших постсоціалістичних країн, передбачає трансформацію, насамперед, системи економічних інтересів національного господарства, специфіка останньої у перехідний період відображає специфіку самого трансформаційного переходу. Це означає, що

динаміка переходу від командної до ринкової економіки залежатиме від дії механізму узгодження економічних інтересів.

Важливим економічним простором, у якому відбувається дія такого механізму, виступає фінансова сфера. Це пов'язано з тим, що саме через фінансову сферу діють економічні стимули. Потреба людини виступає стимулом до економічної діяльності і забезпечує участь людини в господарських зв'язках [1, С. 54]. А оскільки економічний інтерес - це форма усвідомлення потреб, то інтереси трактуються також як спонукальні причини до економічної діяльності. Якби людина знаходила економічні блага у готовому вигляді, то цілком очевидно, що спеціальні стимули залучення людей до праці були б не потрібні. Здебільшого вони не потрібні й тоді, коли конкретна потреба в продукті кількісно і якісно збігається з його виробництвом.

Унаслідок поділу праці людина повинна виконувати певний «суспільний обов'язок». Тому її конкретна потреба не збігається з процесом праці щодо виробництва цього продукту. У цьому й полягає загальна передумова виникнення грошових стимулів до праці в умовах, коли працівник є особою юридично вільною. Другою важливою передумовою виникнення грошових стимулів до праці є існування відмінностей між економічними інтересами окремого працівника, соціально-економічної групи й суспільства.

Система економічних стимулів перехідного періоду функціонує у новому фінансовому просторі, який передбачає: 1) зменшення ролі державних фінансів в загальній системі національних фінансів; 2) демонополізацію усіх елементів фінансово-кредитної системи; 3) реформування податкової системи; 4) непряме державне регулювання фінансової сфери; 5) підвищення ролі позабюджетних фондів у системі фінансів національної економіки; 6) радикальну зміну структури державних витрат; 7) лібералізацію митних відносин; 8) зміну ролі державного кредитування; 9) роздержавлення фінансових відносин; 10) появу реального економіко-фінансового банкрутства [2, С. 85].

Якщо в розвинених країнах можна спостерігати дію так званого «закона Вагнера», то в постсоціалістичних країнах спостерігається

зворотна тенденція. Ще в XIX ст. німецький економіст А. Вагнер звернув увагу на те, що темпи зростання державних витрат у розвинених країнах випереджають темпи зростання промислового виробництва. Це пояснюється тим, що соціальний прогрес призвів до зростаючої державної активності, яка, означає збільшення державних витрат.

Складова економічної аргументації, на наш погляд, може мати такий вигляд:

1. У зв'язку з розвитком економіки та поглибленням розподілу праці економічне життя стає більш складним, багаторівневим. На цій основі з'являються як нові економічні інтереси, так і ускладнюються вектори дії існуючих. Суперечності між економічними інтересами за таких умов можуть мати характер зіткнення. Для запобігання таких ситуацій, для підтримання ефективної та дійової економіки потребуватиметься більше коштів на утримання установ правоохоронної системи та надання юридичних послуг.

2. У зв'язку з розвитком економіки та впровадженням нових технологій з'являється потреба у значних капіталах, що можуть бути забезпечені тільки акціонерними компаніями або державними корпораціями. Роль держави зростала у виробництві, де технічні умови сприяли виникненню монополії.

3. У зв'язку з тим, що вигоди від послуг у таких сферах, як охорона здоров'я й освіта, несприятливі до економічної оцінки, зростає роль держави [1, С. 78].

На нашу думку, зворотна тенденція в постсоціалістичних країнах пов'язана з самим характером перехідного періоду, незакінченістю реструктуризації економіки, галузевою дезінтеграцією господарської системи. Стан економіки України, а відповідно, і фінансів, які відіграють важливу роль у здійсненні економічних реформ, можна характеризувати як кризовий. Помітними рисами цього періоду є рецесія виробництва та інвестиційної активності, руйнування господарських зв'язків між підприємствами, неповний контроль за кредитно-фінансовою сферою. У цілому зменшення ролі державних фінансів у загальній системі національних фінансів є закономірним процесом у перехідній економіці, бо відповідає економічним інтересам основних господарських одиниць. Особисті економічні інтереси отримують простір для своєї реалізації (раніше він був звужений межами тотального державного бюджету). Колективні економічні інтереси отримують динаміку внаслідок підвищення ролі децентралізованих фінансів. Держава має можливість зосередитись на тих напрямках своєї діяльності, де вона може діяти ефективніше за ринковий механізм.

Демоніполізація усіх елементів фінансово-кредитної системи створює конкурентне середовище на фінансовому ринку, урізноманітнює фінансові послуги, здешевлює

інвестиційні ресурси. До того ж, послугами фінансово-кредитних інститутів можуть уже користуватись не тільки юридичні, але і фізичні особи. Що стосується реалізації національних економічних інтересів, то ефективно діючий податковий механізм і більш дешеві інвестиційні ресурси дозволятимуть прискорити економічне зростання [2, С. 114].

Перехідний період у розвитку кожної країни породжує ситуацію одночасного використання податкових концепцій різних типів економічних систем. Якщо типи економічних систем відрізняються насамперед правами власності, то Україна ближче до соціалізму, аніж до ринку, бо земля, її надра, залізниці, водні ресурси, значна і найважливіша частина промисловості знаходяться в загальнодержавній власності, як це було з 1917 р. Безконтрольна економічна влада дозволяє впроваджувати в господарське життя нові податки. В існуючій податковій системі України присутній важливий недолік – вона має антиінвестиційну спрямованість (високий податковий поріг, широкий перелік податків, суто фіскальний характер податкової системи). Зміст такої податкової політики суперечить реалізації економічної цілі держави. Якщо держава не управляє економікою в перехідний період, то для саморегулювання економіки потрібні інвестиції. Тим більше, що реорганізація структури економіки фактично була зведена не до фінансування державою провідних галузей, а до створення умов, коли майже всі підприємства опинились у несприятливому становищі.

Роздержавлення економічних відносин у 90-х роках зосередилось на приватизації, яка не призвела до збільшення середнього класу, а до аналогії первісного нагромадження капіталу. Суть приватизації була в тому, щоб звільнити бюджет від нерентабельних галузей (не випадково були приватизовані підприємства торгівлі і побутової сфери), в більшості випадків приватизація здійснювалась в інтересах керівництва промислових і сільськогосподарських підприємств [2, С. 126]. Представники державного сектора (вчитель, військовослужбовець, лікар) опинилися в неоднакових стартових господарських умовах, бо вони не були членами трудового колективу підприємства, яке приватизувалося, не могли отримати рівну частку. Така приватизація призвела до збільшення кількості явного й прихованого безробіття, до звуження на внутрішньому ринку товарів і послуг українського виробництва. Нарешті це призвело до зниження купівельної спроможності населення, стримання зростання виробництва і, відповідно, доходів держави.

Високий податковий поріг об'єктивно призводить до тіньового фінансового обігу, оскільки його учасники вилучаються від легального обороту грошей. Одною з найпоширеніших форм ухиляння від обороту

грошей стає бартеризація економіки. Це звужує податкову базу і відповідно доходи державного бюджету. Похідним наслідком такої системи є неплатежі, що ще більше погіршує загальний стан економіки. У цьому випадку звужується простір реалізації національних економічних інтересів. Податкову систему слід реформувати в напрямку узгодження економічних інтересів різноманітних господарських суб'єктів. Таке можливе тільки за умови певної вигоди платників податків легально їх сплачувати та контролю над використанням витрат бюджетів різних рівнів.

Перехід від прямого до непрямого регулювання фінансової сфери дозволяє суб'єктам господарювання відчувати реальні економічні стимули зі збереженням свободи економічної діяльності. Як загальна, так і фінансова свобода вибору господарських суб'єктів дає можливість реалізуватись їх економічним інтересам. Враховуючи те, що практично всі основні чинники ринкової економіки набувають фінансову форму, то позбавлення фінансової сфери тотального адміністративного контролю є одною запорукою однакових можливостей у реалізації економічних інтересів.

Важливу роль у гармонізації економічних інтересів перехідного періоду відіграє зміна структури видатків державного бюджету. Державні витрати відіграють важливу роль у системі економічних інтересів. Насамперед, державні витрати мають імперативний характер, бо викликані самим фактом наявності держави. Крім цього, державні витрати сприяють динаміці певного відтворення системи економічних інтересів. Як свідчить практика економічних реформ у постсоціалістичних країнах, державні активи перетворились в основну зону конкуренції між різноманітними господарськими суб'єктами. Саме державна власність і бюджетні кошти стали умовою реалізації деяких надмірних, неконкурентних економічних бажань і намірів. Тому в реальній економіці можна побачити дії господарських суб'єктів, що спрямовані не на адаптацію до примхливого ринкового попиту з його невизначеністю і комерційним ризиком, а на позаекономічну діяльність, яка прилаштована до отримання бюджетних коштів, де попит і ціна визначена, а ризик відсутній.

Головними структурними зрушеннями в системі державних витрат у перехідний період, на наш погляд, виступає зростання частки витрат на фінансування соціально-культурної сфери та зменшення питомої ваги витрат на економічні цілі. Це пояснюється зміною функцій держави в перехідній економіці, нейтралізацією її соціально-економічної позиції у конкретному середовищі, загальною неефективністю державного інвестування. Аналізуючи розвиток державних витрат в економічну систему в ретроспективі, варто відзначити загальну

тенденцію до її зменшення. В економічних сферах і секторах, де державні капіталовкладення створили господарський ґрунт для залучення приватного капіталу, останній виштовхує державний сектор. Як правило, у випадках ускладнення економічної ситуації в країні зростає частка державних витрат, проте найголовнішою функцією держави в перехідній економіці є стимулювання приватного підприємництва, створення для приватного підприємництва найбільш сприятливих умов, на що спрямовані фінансовий механізм і механізм ціноутворення. Гармонізації економічних інтересів, на наш погляд, сприятиме мінімізація (врешті-решт ліквідація) податкових і кредитних пільг підприємствам, що може з успіхом бути замінено адресними субвенціями. У зворотному випадку економічна система ускладнюється ще ринком - ринком державних актів, який може тільки деформувати структуру економіки і відповідати економічним інтересам неконкурентоспроможних підприємств. Існування такого ринку не відповідає, а суперечить національним економічним інтересам.

Спеціальні фонди є складовою частиною фінансів держави, і, на відміну від бюджетних ресурсів, засоби спеціальних фондів завжди мають цільове призначення. Зростання ролі позабюджетних фондів у практиці державного регулювання економікою в перехідний період підвищує динаміку перерозподілу національного доходу, який є важливою сферою реалізації багатьох різнорівневих економічних інтересів [2, С. 165]. В розвинутих країнах світу спеціальні фонди досягають половини обсягів державних бюджетів. Використовуючи спеціальні фонди, уряд має можливість маневрувати в сферах зіткнення економічних інтересів для забезпечення соціально-економічної стабільності в національному господарстві. Тимчасово вільні ресурси спеціальних фондів використовуватимуться державою для вирішення касових розривів бюджету або для фінансування непередбачених видатків. Проте в кожній країні треба докладніше вивчати спеціальні фонди, бо тільки при такому аналізі можна встановити їхній вплив на фінансову систему, на економіку країни, на соціальну сферу. Тільки використовуючи такий методологічний підхід можна дізнатись про реальні процеси розподілу й перерозподілу національного доходу.

Сучасна глобальна економіка вимагає від усіх країн подальшої економічної лібералізації, в тому числі зовнішньоторговельної. Проблеми митної лібералізації були і завжди будуть найдискусійнішими питаннями економічної політики, де немає готових рецептів в умовах динамічної економічної системи. Проте загальний вектор вигод усіх господарських суб'єктів переважає загальні втрати. Крім того, неоднорідним виявляється економічний інтерес основних рівнів господарювання.

Домогосподарства, наприклад, з одного боку, зацікавлені в митній лібералізації як споживачі більш дешевих товарів і послуг. З іншого боку, на ринках праці люди зацікавлені в митному протекціонізмі, який підвищує їх можливість отримати робочі місця. Підприємства, з одного боку, зацікавлені в митній лібералізації, яка дозволяє бути причетними до найкращих зразків продукції й ресурсів світового рівня і спонукає виробляти конкурентноспроможну за якістю й витратами продукцію. З іншого боку, підприємства ініціюють протекціоністські заходи держави для позаекономічного усунення іноземних конкурентів.

Проблеми перших етапів реформування перехідної економіки в багатьох постсоціалістичних країнах висунули на перший план у фінансовій сфері державне кредитування. Серед основних функцій державного кредиту лише формування грошових коштів для покриття дефіциту державного бюджету було найбільш актуальним для перехідних економік. Зміна ролі державного кредиту в перехідний період урізноманітнює структуру економічних інтересів через внутрішню сутність цієї форми кредиту. Єдиним реальним джерелом повернення державного кредиту та процентів за ним є податки. Саме за це державні позики називають податками, що стягуються наперед. Роль державних позик у динаміці системи економічних інтересів проявляється не тільки в тому, що ці позики складають певну частку державних доходів, ще й у тому, що за своїм характером державні позики розкладають рух

економічних інтересів на рух поточних і перспективних інтересів.

Роздержавлення фінансових відносин, утворення багатокладного ринку капіталів і цінних паперів є не тільки важливим елементом ринкової інфраструктури, що формується в перехідний період, а й виступає загальноекономічною умовою представництва та реалізації різноманітних економічних інтересів. Свобода фінансового вибору всіх господарських суб'єктів разом із фінансовою відповідальністю за наслідки такого вибору є головним принципом дії механізму узгодження економічних інтересів.

В умовах ринкової конкуренції цілком можливі випадки фінансово-економічної неспроможності підприємств. Дотаційне утримання таких господарських суб'єктів відповідає тільки економічним інтересам цього підприємства, проте лише поточним, короткотерміновим. Тому впровадження у практику господарювання перехідної економіки інституту банкрутства відповідає як інтересам національної економіки, так і основним чинникам соціально-економічної справедливості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Економіка України перебуває на шляху ринкових перетворень. У часи перехідного періоду виникає багато складних питань, готових відповідей на які не може бути, оскільки процес реформування української економіки має свою відмітну ознаку. Проте тривалість і ефективність цих реформ урешті-решт залежать від того, наскільки багато господарських суб'єктів будуть зацікавлені в їх остаточних результатах.

Список використаних джерел

1. Исаксен А., Гамштон К, Гулфасон Т. Экономика переходного периода. Пер. с англ. Кн. 1. – М: Сов.-ВИП, 1993. – 192 с.

2. Мартин Б. В интересах общества? Приватизация и реформа государственного сектора. / Б. Мартин. - Харьков : ОКО, 1997. - 272 с.

Аннотація

Игорь Губатюк

ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ГАРМОНИЗАЦИИ СИСТЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИНТЕРЕСОВ ТРАНСФОРМАЦИОННОГО ПЕРИОДА

Исследуются финансовые секторы действия механизма реализации экономических интересов переходного периода. Проанализированы основные финансовые формы и методы согласования экономических интересов. Охарактеризованы финансовые направления расширения пространства движения интересов в переходной экономике.

Ключевые слова: экономические интересы, финансовая сфера, реализация интересов, стимулы, заинтересованность, потребности, согласования интересов.

Summary

Igor Hubatyuk

FINANCIAL AND ECONOMIC ASPECTS HARMONIZATION OF ECONOMIC INTERESTS TRANSFORMATION PERIOD

There were described financial sectors of ways of realisation of economical interests during transition period. The main financial forms and methods of coordination of economical interests were analysed here. The author characterised financial directions of extending of space of motion of interests in the transition economic.

Key words: economical interests, financial sphere, realisation of interests, stimulants, state of being interested, needs, coordination of interests.